

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
МУКАЧІВСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЄПАРХІЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЦЕНТРУ ІМЕНІ
АРХІМАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА)

ВИПУСК 6

SCIENTIFIC NOTES

THEOLOGICAL AND HISTORICAL RESEARCH CENTER
NAMED AFTER ARCHIMANDRITE VASILY (PRONIN)

ISSUE 6

2019

ЗВУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ БУКВИ «ЯТЬ» У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ЦЕРКОВНІЙ ТРАДИЦІЇ

Василь Шаркань,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики ДВНЗ «УжНУ», Ужгород.*

Галина Шумицька,

*кандидат філологічних наук, доцент,
декан філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ», Ужгород.*

Богослужбова мова, через яку духівник веде своїх вірників до таїнства пізнання глибин священного слова, має бути максимально зрозумілою, а також реагувати на зміни світу, принаймні для того, щоб не втратити зв'язку з ним і тими, хто в ньому живе.

Про важливість використання зрозумілої мови в Церкві писав у Першому посланні до коринтян апостол Павло, присвятивши цьому цілий розділ. Літургію зрозумілою народу мовою пропагували святі Кирило й Мефодій. Та й церковнослов'янська мова впродовж віків теж зазнала великих змін у всіх слов'янських народів: кожен з них старався наблизити її до своєї рідної. Академік Василь Німчук наголошував: «Рідна мова – основне і найдосконаліше знаряддя культуротворчості народів, засіб адекватної, повноцінної духовно-релігійної діяльності та щирої розмови з Небом. Уведення рідної мови в конфесійну практику є природним і логічним. Воно спричиняється потребою звертатися до Бога й святих мовою своєї душі та природною повагою до материнського слова»¹. На цьому наголошував і православний митрополит Іларіон (Іван Огієнко): «Кожна віра найміцніше зв'язана з рідною мовою народу, бо рідна мова – то основний родючий ґрунт віри»².

¹ Німчук В. В. Українська мова – священна мова. Людина і світ. 1993. № 2-3. С. 38.

² Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. С. 23.

Крім того, мовне питання відіграло важливу роль у складні часи часи іноземного поневолення, коли саме монастирі й церкви Закарпаття, як і всієї України, були не лише величними релігійними осередками, а й провідними культурно-історичними центрами, довкола яких концентрувалася корінна елітна громада. Визначний релігійний діяч і просвітитель Закарпаття єпископ Андрій Бачинський 1806 року писав: «Для збереження єдності будь-якого народу нема більш міцного союзу, ніж збережена природна батьківська-материнська мова, письмо, релігія...»¹.

Закарпаття якраз є одним із тих регіонів України, де збережена місцева давня традиція усного відтворення церковнослов'янських текстів. Орфоепія церковнослов'янської мови тут є специфічною з огляду на особливості фонетичної системи місцевих говорів. Чеський україніст Франтішек Тіхий у першій половині ХХ ст. писав: «На південноруських землях, а також на Підкарпатській Русі на прихильне ставлення до церковнослов'янської мови вплинула столітня традиція особливої вимови, цілковито орієнтована на фонетичну структуру народнорозмовної мови»².

Церковнослов'янська мова й традиційна кирилиця для її графічного відображення збереглися в літературно-писемній практиці на Підкарпатті найдовше з-поміж усіх регіонів України. Ф. Тіхий так описував ставлення місцевих діячів до культури церковнослов'янської мови: «На Підкарпатській Русі, як і всюди, письменники, а також духовні особи, які використовували церковнослов'янську мову, з ортодоксальною точністю стежили за її чистотою»³.

Однак упродовж останніх років у богослужбовій практиці на Закарпатті почастишали випадки прочитання церковнослов'янських текстів не за місцевою традицією, а з використанням особливостей вимови, які характерні для російської редакції церковнослов'янської мови. Це виявляється не тільки в прочитанні літери ѣ як [e], а й у пом'якшенні в ряді випадків

¹ Цит. за: Хланта І. Рідна мова – дар Божий. Ужгород: Патент, 2012. С. 43.

² Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі / Переклад з чеської Любомира Белея, Михайла Сюська. Ужгород, 1996. С. 8.

³ Там само. С. 7.

приголосних перед голосними звуками переднього ряду, читанні літери г не як фрикативного, а як проривного звука тощо.

Правильне усне відтворення текстів, зокрема й церковнослов'янських, є важливою складовою культури мовлення, а воно, своєю чергою, – ознакою духовного здоров'я народу. І навпаки, нехтування мовними правилами і законами, усвідомлене послуговування сумішшю церковнослов'янської, російської, старої книжної й живорозмовної української мови, розраховане нібито на пересічного носія мови, зрештою призводить до його втрати. Зрозуміло, що така мовна гібридизація є наслідком різних політичних, соціальних трансформацій, та й глобалізація значною мірою підміняє природні процеси лексичного добору різними сурогатними запозиченнями, проте такий спосіб комунікації в церкві вважаємо неефективним з огляду бодай на те, що надає проповідям зниженого стилю.

Разом з тим, через брак наукових методичних посібників, які би чітко давали відповідь на питання про нормативність прочитання церковнослов'янського тексту, можуть виникати неоднозначності у трактуванні певного явища як нормативного. В орфоєпії церковнослов'янських текстів зазвичай спираються не на норму, а на узус. Відсутність чітких рекомендацій щодо правильного прочитання текстів, а також паралельне функціонування в краї різних редакцій церковнослов'янської мови (російської та місцевої) може спричинити не тільки незручності під час молитви прихильників різної вимови, а й нівеляцію і втрату закарпатської традиції.

Літера э спочатку позначала голосну фонему |ě|, що вимовлялася як довгий [e] або як дифтонг [ie].¹ На більшості українських етнічних земель континуантом |ě| є [i]. За твердженням В. В. Німчука, букву э вимовляли як [i] на більшості території, заселеної русинами-українцями, уже впродовж другої половини XII – першої половини XIII ст.²

¹ Глущенко В. А. Ять. Українська мова: енциклопедія. Вид. 3-є. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 846.

² Німчук В. В. Церковнослов'янська мова. Українська мова: енциклопедія. Вид. 3-є. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 815.

Як твердить дослідниця Марія Скаб у статті «Термінологічні проблеми церковнослов'янської мови», руська редакція церковнослов'янської мови формувалася після хрещення Русі 988 року, зразковою ж стала орфоепія Києва – адміністративного й церковного центру. Серед головних рис церковнослов'янської мови на Русі дослідники наводять ті, що свідчать про українську вимову: читання букви «глаголь» як українського [г], «ять» як [і], «єри» та «іжеі» – як українське [и], твердість приголосних перед [и] та [e].¹

У «Граматичі церковно-слов'янської мови в українській редакції», що була видана в Канаді 1958 року, в описі звуків «на терені церковнослов'янської мови української редакції, в наших теперішніх церковних книгах» подана така інформація про вимову літери ѣ: «Її вимова була близька до я, бо э і я чергувались з собою: эсти – ясти, вѣра (поль. wiara). Тепер вимовляється як “ї” (хлѣбъ) (москалі кажуть: хлѣбъ)»².

Про звукове значення літери э у текстах, писаних на Підкарпатті церковнослов'янською мовою в давній період, можемо робити висновки на основі сплутування цієї літери з іншими буквами (и, і, і та ін.), у пізніші періоди – з пояснення в підручниках (граматиках, букварях), а також із видань, у яких церковнослов'янські тексти транслітеровані «гражданкою» чи латиницею.

У Королівському Євангелії, найдавнішій збереженій дотепер книзі, що була переписана на Закарпатті 1401 року, за спостереженням академіка В. В. Німчука, літера ѣ «вживається загалом згідно з етимологією»: *оѣвннт тѣ, иѣпца, иленѣ дѣломѣ, хлѣбъ* тощо. В. В. Німчук припускає, що «якщо переписувач К(Н) Є [Королівського Євангелія. – Авт.] був підкарпатець, то він не мав проблем із вживанням э, адже, незалежно, від наголосу, давній э < ѣ в його мові мав континуантом і»³. Опосередковано про

¹ Скаб М. В. Термінологічні проблеми церковнослов'янської мови. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мовознавство. 2014. № 2. С. 242-247. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUmz_2014_2_48

² Граматика церковно-слов'янської мови в українській редакції. Написав о. І. Дамаскин Д. Попович ЧСВВ. Мондер, Альберта, Канада: Видавництво оо. Василіян, 1958. С. 20.

³ Німчук В. В. Королівське (Нелабське) Євангеліє 1401 року. Королівське Євангеліє 1401 року. Дослідження і матеріали до факсимільного видання / Упоряд. О. І. Сопко (Долгош).

можливу вимову *э* як [i] може свідчити вживання цієї літери на місці етимологічного [e] в новозакритому складі у слові *швѣтъѣль* (так званий «новий *э*»), однак у пам'ятці виявлена й протилежна риса: вживання літери *е* там, де мав би бути *э*: *недела*.¹ Послідовність уживання *э* у пам'ятках може бути зумовлена як походженням протографів, так і особливостями мовлення й мовною компетентністю переписувачів.

Українська редакція церковнослов'янських текстів на Західній Україні, зокрема й на Закарпатті, збережена довше, ніж на колишніх підросійських землях. Видатний знавець історії української мови й дослідник функціонування української й церковнослов'янської мов у церковній сфері В. В. Німчук зазначав: «Українська орфоєпія церковнослов'янських текстів (відповідно й до діалектних особливостей) приблизно до початку 19 ст. функціонувала на всій території, заселеній українським етносом. У межах імперії Російська православна церква в самому кінці 18 ст. силоміць почала заводити російську вимову церковнослов'янських текстів, напевне, вбачаючи в українській орфоєпії ознаку окремішності Київської митрополії»².

Однак ця тенденція не торкнулася південнозахідних земель: у XIX – I половині XX століття вимова церковнослов'янських текстів на російський лад не була характерна для Галичини і Закарпаття.³

У регіонах же, де була запроваджена російська вимова церковнослов'янських текстів, є труднощі з відновленням української традиційної орфоєпії церковнослов'янської мови. Ось як про це пише протоієрей Андрій Пономаренко, який оприлюднив у

Ужгород : МПП «Гражда», 2015. С. 22.

¹ Там само.

² Німчук В. В. Церковнослов'янська мова. Українська мова: енциклопедія. Вид. 3-є. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 815.

³ Ф. Тіхий наводить такий приклад про галицького русофіла Богдана Дідицького: «...В 1848 р. в галицьке село, де його [Б. Дідицького. – Авт.] батько був священником, разом із російським військом прийшов російський піп, який у галицькій церкві служив літургію. Батько Дідицького, слухаючи російську вимову церковнослов'янського тексту, запримітив різницю у вимові... Після літургії на фарі, куди було запрошено російського попа, про це йшла мова, й обидва священники навчалися особливостей іншої вимови» [Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі / Переклад з чеської Любомира Белея, Михайла Сюська. Ужгород, 1996. С. 9].

2019 році дві книжки з відтворенням церковнослов'янських текстів засобами сучасної української графіки: «На практиці спроби українського транслітерування викликають труднощі, пов'язані з усталеним досвідом служби московським ізводом. Частина дискусійних питань обумовлена тим, що ми маємо у користуванні тексти, які були, по-перше, неодноразово свідомо редаговані з метою наближення до «великорусского наречия»; по-друге, ці тексти з плином часу увібрали в себе деякі помилки»¹.

Те, що на Підкарпатті впродовж століть церковнослов'янські тексти читали, спираючись на місцеві говіркові особливості (як і те, що літера ѣ читалася як [i]), не викликає сумніву, адже місцеві редакції церковнослов'янської мови всюди базувалися на місцевій живорозмовній мові. І. Огієнко твердив: «Однієї спільної церковної мови й вимови (ніби “церковнослов'янської”) слов'яни ніколи не мали й тепер не мають, бо кожна церква вимовляла богослужбові тексти по-своєму, наближаючи цю вимову до своєї живої мови»².

Традиції використання букви э на позначення звука [i] дотримувалися закарпатські діячі XIX – початку XX ст. навіть москвофільського спрямування. Наприклад, К. Сабов у підручнику «Грамматика письменнаго русскаго языка», що була видана в Ужгороді 1865 року, наводить літеру ѣ як таку, що позначає два звуки: «Буквы я, е, ѣ, и, ю называются и двугласными, ибо соединяются изъ двухъ гласныхъ звуковъ»³. Однозначно зрозумілим позначення буквою ѣ звука [i] у праці К. Сабова стає з опису фонетичної системи закарпатських говорів: «Буква о въ единственном именительном падежѣ многихъ существительныхъ, в нѣкоторыхъ околицахъ произносится как у, или ѣ, и в нѣкоторыхъ как Мадярское ü...»⁴.

¹ Божественна Літургія іже во святых отця нашего Іоанна Златоуста. Час третій, час шостий, Літургія оглашених, Літургія вірних, молитви подяки після Святого Причастя: Методичний посібник для священнослужителів і читців. Українська вимова богослужбових текстів та інших молитвословій, записаних церковнослов'янською мовою / Автор-упорядник: протоієрей Андрій Пономаренко. Чернівці; Дніпро; Київ, 2019. С. 4.

² Огієнко І. Що таке церковнослов'янська мова / Д-р Іларіон (Огієнко) Старожитності. 1992. Ч. 4. С. 7.

³ Сабов К. Грамматика письменнаго русскаго языка. По образцу лучшихъ авторовъ составленна и изданна Кирилломъ А. Сабовымъ. Ужгородъ : Въ типографіи Карла Іегера, 1865. С. 2.

⁴ Там само. С. 4.

А. Волошин у підручнику «Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народныхъ школь» (Ужгород, 1901) писав: «Буква ѣ въ началѣ слова произносится як “йі”, послѣ согласной же якъ “і” или (послѣ д, з, л, н, т, с) “ы”. Звукъ “і” передъ согласной должно писати съ “ѣ”. На пр. вѣтеръ, рѣка»¹.

Саме завдяки традиції прочитання літери ѣ на позначення звука [i] ця буква позначала звук [i] в історико-етимологічних правописах української мови, зокрема й у панькевичівці.

Цінними з погляду історії мови на Підкарпатті є видання церковнослов'янською мовою, надруковані латиничними літерами на початку ХХ ст.: із цих видань можемо дізнатися про окремі фонетичні особливості церковнослов'янської мови місцевої редакції. До таких видань належить «Málöj szbornicsok ili szobránije ráznöch molenij i pisznej dlyá ruszkich licz. Szosztávil: Pável Kurách»². Наведемо фрагмент тексту з розділу «Molítvö» цього видання:

*«Vo imjá Otczá, i Szöná, i szvjatáho Duchá, áminy. 3.
Bozse milosztiv budi mnui hrisnomu, (bjetszjá vo hrudi.)
Molítvámi szvjátöch Otecz, násich, Hoszpodi Iszusze Crizte Bozse nás pomiluj nász.
Szlává tebi Bozse nás, szlává tebi. [...]»³.*

Із наведеного фрагмента видні принаймні дві типові риси традиційної для Підкарпаття редакції церковнослов'янської мови: відтворення літери ѣ як і (*mnui, tebi*) й вимова ы як звука заднього ряду низького підняття (*molítvö, szvjátöch, Szöná*).

Цікавими також є церковнослов'янські тексти, транслітеровані латиникою в період, коли Підкарпаття входило до Чехословаччини.

1925 року в Пряшеві була видана книжка «Christianska nauka.

¹ Волошин А. Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народныхъ школь. Часть I-ая. Матеріаль II-го класса народной школы. Унгарь: Издание Общества св. Василия Великаго, 1901. С. 9.

² Málöj szbornicsok ili szobránije ráznöch molenij i pisznej dlyá ruszkich licz. Szosztávil: Pável Kurách. Vo Ungvári: Knyihopecsatnyá Szejkelyá i Illejsá, [Б. р.].

³ Там само. С. 1.

Dl'a podkarpatskich grekokatoličeskich d'itej...», у якій були надруковані тексти церковнослов'янською мовою різними літерами: зліва – традиційною кирилицею, справа – транслітеровані латиницею. Наведемо фрагмент тексту, переданого латиничними буквами в розділі «Християнски молитвы» – «Christijanski molitvy»:

«Slava tebi, Bože naš, slava tebi.

Carju nebesnyj Ut'išitelu, Duše istiny, iže vezd'i syj, i vsja ispolňajaj, sokrovišče blahich i žizni podatel'u, prijdi i vselisja v ny, i očisti ny ot vsjakija skverny i spasi, Blaže, duši naša»¹.

Фрагмент церковнослов'янського тексту з книги «BOŽA HARFA...», надрукованої в Ужгороді 1933 року:

«“Ne ubojtesja ot ubivajuščich t'ilo, duši že ne mohuščich ubiti: ubojtesja že rače mohuščaho i dušu i t'ilo pohubiti v geeňni...” (Mat. 10, 28)»².

У наведених виданнях, як бачимо, ъ також переданий як і (*tebi, Ut'išitelu, vezd'i, t'ilo*).

Отже, на українських етнічних землях, зокрема й на Закарпатті, склалася майже тисячолітня традиція прочитання ъ як [i] в церковнослов'янських текстах, її дотримувалися навіть представники русофільського напрямку в ХІХ – на початку ХХ ст., і її варто цінувати й дотримуватися і нині.

Прочитання букви ъ як [e], а також пом'якшення приголосних перед звуками переднього ряду (крім [i]), вимова г як проривного звука й інші риси слугують русифікації закарпатської (української) редакції церковнослов'янської мови. Це явище має різні причини, не останню роль тут відіграє здобуття освіти вихідцями із Закарпаття у навчальних закладах, де навчають прочитання церковнослов'янських текстів на російський лад.

Оскільки мовлення священників сприймається їх духовними чадами як зразкове, то на Закарпатті починає простежуватися російська орфоєпія і серед вірян. Висловлюємо припущення, що така мовна мутація на українських теренах, спричинена три-

¹ Christianska nauka. Dl'a podkarpatskich grekokatoličeskich d'itej I., II. i III. klasy narodnych škol. Po ñimeckomu originalu PICHLERA napisali: OO. G. PAVIČ i D. ZUBRICKIJ. Vydalo: Jeparchijal'noje pravitel'stvo v Prjaševi, 1925. С. 3.

² «BOŽA HARFA...». Dvadeat'vosma virooboronitel'na knižka Centr. Kancelariji Oborony Viry v Užhorod'i. Knihopečatňa OO. Vasilijan v Užhorod'i, 1933. С. 47.

валим імперським пануванням, може мати незворотні наслідки.

«BOŽA HARFA...». Dvadeat'vosma virooboronitel'na knižka Centr. Kancelariji Oborony Viry v Užhorod'i. Knihopečatňa OO. Vasilijan v Užhorod'i, 1933.

Christianska nauka. Dl'a podkarpatskich grekokatoličeskich d'itej I., II. i III. klasy narodnych škol. Po ňimeckomu originalu PICHLERA napisali: OO. G. PAVIČ i D. ZUBRICKIJ. Vydalo: Jeparchijal'noje pravitel'stvo v Prjaševi, 1925.

Málöj szbornicsok ili szobránije ráznöch molenij i pisznej dlyá ruszkich licz. Szosztávil: Pável Kurách. Vo Ungvári: Knyihopecsatnyá Szejkelyá i Illejsá, [Б. р.].

Божественна Літургія іже во святых отця нашого Іоанна Златоуста. Час третій, час шостий, Літургія оглашених, Літургія вірних, молитви подяки після Святого Причастя: Методичний посібник для священнослужителів і читців. Українська вимова богослужбових текстів та інших молитвословій, записаних церковнослов'янською мовою / Автор-упорядник: протоієрей Андрій Пономаренко. Чернівці; Дніпро; Київ, 2019.

Волошин А. Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народныхъ школь. Часть I-ая. Матеріаль II-го класса народной школы. Унгарь: Изданіе Общества св. Василя Великаго, 1901.

Глущенко В. А. Ять. Українська мова: енциклопедія. Вид. 3-є. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 846.

Грамматика церковно-слов'янської мови в українській редакції. Написав о. І. Дамаскин Д. Попович ЧСВВ. Мондер, Альберта, Канада: Видавництво оо. Василян, 1958.

Німчук В. В. Королевське (Нелабське) Євангеліє 1401 року. Королевське Євангеліє 1401 року. Дослідження і матеріали до факсимільного видання / Упоряд. О. І. Сопко (Долгош). Ужгород : МПП «Гражда», 2015. С. 15-23.

Німчук В. В. Українська мова – священна мова. Людина і світ. 1993. № 2-3.

Німчук В. В. Церковнослов'янська мова. Українська мова: енциклопедія. Вид. 3-є. К.: Вид-во «Українська енциклопедія»

ім. М. П. Бажана, 2007. С. 814-816.

Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995.

Огієнко І. Що таке церковнослов'янська мова / Д-р Іларіон (Огієнко). Старожитності. 1992. Ч. 4.

Сабов К. Грамматика письменнаго русскаго языка. По образцу лучшихъ авторовъ составленна и изданна Кирилломъ А. Сабовымъ. Ужгородъ : Въ типографіи Карла Іегера, 1865.

Скаб М. В. Термінологічні проблеми церковнослов'янської мови. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мовознавство. 2014. № 2. С. 242-247. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUmz_2014_2_48

Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі / Переклад з чеської Любомира Белея, Михайла Сюська. Ужгород, 1996.

Хланта І. Рідна мова – дар Божий. Ужгород: Патент, 2012. 194 с.

РЕЗЮМЕ

У статті описано історію використання літери ѣ на позначення звука [i] у пам'ятках церковнослов'янської мови на Закарпатті. Акцентовано увагу на походженні звука, позначуваного літерою ѣ, на континуантах |ě| в різних говорах української мови. На прикладі кількох пам'яток проілюстровано, що літерою ѣ позначали звук [i] такі закарпатські діячі, як К.Сабо, А.Волошин та ін. Найкраще особливості орфоепії закарпатського варіанта церковнослов'янської мови зафіксовані у виданнях початку й першої половини ХХ століття, транслітерованих латиницею. У статті проілюстровано, що в таких виданнях літеру ѣ також транслітерували як і. Поручено також питання культури мовлення у богослужбових текстах, усних і писемних, звернуто увагу на потребу врахування мовних правил і законів при їх підготовці та виголошуванні. Акцентовано на необхідності дотримання традиційної закарпатської орфоепії церковнослов'янської мови, а також на важливості використання рідної мови вірників у конфесійній практиці, про що писали такі наукові й церковні авторитети, як

Василь Німчук, Іван Огієнко, Андрій Бачинський та ін. З огляду на те, що мовлення священників сприймається як зразкове, у статті акцентовано на тому, що русифікація церковнослов'янської мови у їхній богослужбовій практиці може призвести до втрати або зміни давніх рис місцевого варіанта цієї мови.

Ключові слова: церковнослов'янська мова, історія української мови, графіка, буква ѣ, орфоепія, рідна мова.

SUMMARY

THE SOUND MEANING OF THE LETTER „Ѣ“ IN THE TRANSCARPATHIAN CHURCH TRADITION

The article describes the history of using the letter “Ѣ” to designate sound [i] in the monuments of the Church Slavonic language in Transcarpathia. Attention has been paid to the origin of the sound denoted by the letter “Ѣ” in the sounds |ě| in different patois of the Ukrainian language. It has been illustrated on the material of several monuments that the letter “Ѣ” was used to denote the sound [i] by such Transcarpathian figures as K.Sabo, A. Voloshyn, and some others. The best features of the orthoepia of the Transcarpathian variant of Church Slavonic are recorded in the editions of the early and first half of the 20th century being transliterated in Latin. The article illustrates that in such editions the letter “Ѣ” was transliterated as well. The issues of the speech culture in liturgical texts, both oral and written, were also raised. Attention was paid to the necessity of taking into account the linguistic rules and laws in the process of their preparation and pronouncement. The necessity of observe the traditional Transcarpathian orthoepia of the Church Slavonic language was emphasized, as well as the importance of using the native language of believers in the confessional practice. This fact was accentuated by such scientific and ecclesiastical authorities as Vasyl Nimchuk, Ivan Ogienko, Andriy Bachynsky. Due to the fact that priests' speech is considered exemplary, the article emphasizes that the Russification of the Church Slavonic language in their liturgical practice may lead to the loss or alteration of the ancient features of the local version of the language.

Keywords: Church Slavonic, Ukrainian history, graphic, letter “Ѣ”, orthoepia, mother tongue.